

Opinia o rozprawie doktorskiej mgra lic. Andrzeja Tomasza Kubanowskiego „Życie moralne chrześcijanina jako <<conformitas Christi>> w świetle komentarzy św. Tomasza z Akwinu do listów więziennych św. Pawła Apostoła. U źródeł współczesnej chrystianologii moralnej” napisanej w Katedrze Teologii Moralnej i Duchowości, na Wydziale Teologicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Mirosława Mroza. Toruń 2017, ss. 269 (wydruk komputerowy).

Bóg w swych stwórczych i zbawczych planach zawsze szczególnie pochyla się nad człowiekiem, w Nowym Przymierzu widzianym już w prawdzie Jezusa Chrystusa. To on jest stworzeniem – osobowym i wspólnotowym - chcianym przez Boga. Podjęte przez człowieka podążanie drogami zbawienia zostanie spełnione w wiecznej miłości w Chrystusie. Pielgrzymka ziemską spełnia się w różnych społecznościach czy wspólnotach naturalnych, tworzonych z woli ludzi, a dla ludzi wiary także w Ludzie Bożym Nowego Przymierza, a więc społeczności Jezusa Chrystusa.

Jednym z podstawowych wymiarów ziemskiego pielgrzymowania jest jego etyczno-moralne znamię. Opiswane jest ono czy systematyzowane w oparciu o prawo naturalne oraz różne systemy, doktryny czy schematy. Jedną z takich wizji jest także oferta Ewangelii Jezusa Chrystusa przekazana na kartach Nowego Testamentu. Z tym orędziem Kościół systematycznie dociera aż po krańce ziemi. Przesłaniem tym jednocześnie zwiastuje antropologiczny i teologiczny ogląd osoby ludzkiej z bogactwem jej istoty oraz różnorodnych odniesień. To zaś zdaje się być interesującym przedmiotem wielu współczesnych badań naukowych.

To odniesienie do orędzia Nowego Testamentu zawsze ma swoje hic et nunc. To konkretny człowiek i ludzie, to chrześcijanin i wspólnota chrześcijańska z ich wieloraką dynamiką osobową oraz wspólnotową. Zatem zwłaszcza aksjologiczna i egzystencjalna kategoria życia nabiera wyjątkowego sensu w życiu osobowym. Oczywiście te wszystkie sfery są ze sobą ściśle związane i wręcz wzajemnie uzależnione. Chrześcijańska moralność ma jednak najdobitniejszy wyraz w spotkaniu z Jezusem Chrystusem, a faktycznie On jest jedynym jej źródłem i istotą. Stąd wielkie pragnienie upodobnienia do Niego, opartego na darach, cnotach i naturalnym dążeniu do szczęścia.

Pan mgr lic. Andrzej F. Kubanowski przygotował rozprawę doktorską, w której szczególnie koncentruje się na ukazaniu życia moralnego chrześcijanina jako „conformitas Christi”. To jedno z wielkich i zarazem praktycznych spojrzeń na przesłanie moralne Jezusa Chrystusa. Autor te analizę czyni w świetle komentarzy św. Tomasza z Akwinu do listów więziennych św. Pawła Apostoła. Jednocześnie próbuje rozeznaczyć tę kategorię antropologiczną i teologiczną, a także społeczną. Zatem precyzując jeszcze bardziej tematykę prowadzonych badań skupia się na poszukiwaniu źródeł do współczesnej chrystianologii moralnej.

1. Ogólne omówienie rozprawy

Całość omawianej rozprawy otwiera schematyczny spis treści (s. 2-5) i indeks skrótów (s. 6).

Natomiast całość treściową otwiera schematyczny wstęp (s. 7-15). Z kolei cały zasadniczy materiał badawczy zorganizowano w trzy zwarte rozdziały, które podzielone zostały na poszczególne paragrafy i niektóre z nich na mniejsze części (s. 16-202). Wreszcie całość treściową studium zamyka podsumowujące zakończenie (s. 203-206).

We wstępie autor stara się o doprecyzowanie problematyki badawczej prezentowanej rozprawy. Wskazuje, że motywem podjęcia badań nad chrystianologią moralną. Natomiast

celem jest ukazanie podstawowych elementów i założeń koncepcji moralnego życia chrześcijanina jako „conformitas Christi”. Oczywiście, łączy się to ze wskazywaniem na wielorakie szczegółowe kwestie związane z perspektywą chrystianologiczną moralności. Zatem oczywistym wydaje się podjęcie tej tematyki badawczej, zwłaszcza w odniesieniu do ukazania całościowego obrazu życia moralnego chrześcijanina.

We wstępie przybliżono kontekst i historię tej problematyki. Ukazano główne źródła jak i pomocnicze, analizując ich odniesienia do prezentowanego studium. Wskazano na opracowania i literaturę pomocniczą. Zasygnalizowano metodologię wobec całości materiału bibliograficznego. Zaprezentowano także plan rozprawy, wskazując schematycznie poszczególne jej rozdziały oraz niektóre bardziej szczegółowe punkty.

Rozdział pierwszy omawianego studium nosi tytuł: „U źródeł chrystianologii moralnej – zagadnienia wprowadzające” (s. 16-56). Wskazano najpierw na relacje między moralnością i Biblią. Tutaj można zauważyć pewne rozdroża, reorientację obrazu chrześcijańskiej moralności. Dobrze, że syntetyczne nakreślono stanowiska św. Tomasza z Akwinu odnośnie do tego zagadnienia. Ważnym jest, że relacji między moralnością i Biblią dodano jeszcze metafizykę. Zatem to spotkanie św. Pawła i św. Tomasza. W trzecim punkcie tego rozdziału chrystianologię moralną – Chrystusowe oblicze w moralności chrześcijańskiej. To próba prezentacji chrystianologii ontycznej św. Pawła i moralnej św. Tomasza z Akwinu. Wszystko to wraz z ukazaniem innych nurtów oraz hermeneutyki chrystianologii moralnej.

Kolejny rozdział prezentowanego studium poświęcony został następującej tematyce: „Analiza chrystianologiczna Listów do Efezjan, Filipian, Kolosan, Filemona” (s. 57-139). Po krótkim prologu do komentarzy listów więziennych ukazano je we wspomnianej wyżej kolejności. W Liście do Efezjan wskazano zwłaszcza na stawanie się na wzór Chrystusa. Wzrastanie w byciu Chrystusem jawi się jako główny motyw Listu do Filipian. Natomiast – zdaniem autora – List do Kolosan niesie przesłanie o zachowywaniu więzi z Chrystusem. Zobowiązanie trwania w braterskiej przyjaźni przynosi List do Filemona.

„Podstawy chrześcijańskiej moralności jako <<confirmationis Christi>> w świetle chrystianologii moralnej Tomasza z Akwinu” to tematyka trzeciego rozdziału studium mgra lic. Andrzej T. Kubanowskiego (s. 140-202). W tej koncepcji łaska Boża widziana jest jako dar od Boga Ojca, przez Chrystusa w Duchu Świętym. Natomiast wiara w Chrystusa oraz chrzest święty są początkiem życia chrześcijańskiego. Z kolei autor nazywa egzemplaryzmem życie według cnót. Cnoty teologalne stają obok innych darów. Wyróżniono pokorę i cierpliwość. Zwrócono uwagę, że cnoty kardynalne w Nowym Przymierzu zostały przemienione łaską Chrystusa. Sakrament Kościoła jawi się jako łaska spotkania Chrystusa. Zatem eklezjologia jest także rzeczywistością moralną.

Zasadniczą całość treściową rozprawy mgr. lic. Andrzeja Tomasza Kubanowskiego zamyka krótkie zakończenie (s. 195-200).

Następnie zamieszczono „Appendix. Komentarze Tomasza z Akwinu do listów więziennych” (s. 207-229). Wskazano zwłaszcza na hermeneutykę biblijną Akwinaty. Oznacza to ukazanie samej metody oraz czterech sensów Pisma świętego. Szerzej przybliżono narzędzia średniowiecznej hermeneutyki biblijnej: 1. Prolog; 2. Divisio textus; 3. Auctoritas; 4. Translatio terminorum; 5. Apparatus scientificus. Autor przybliżył jeszcze datacje i pytania o autentyczność Tomaszowych komentarzy.

Następnie zamieszczono bibliografię (s. 230-249). Generalnie wyróżniono: Źródła tomistyczne; Źródła patrystyczne i średniowieczne; Tłumaczenia; Dokumenty kościelne; Literatura przedmiotu; Literatura pomocnicza i uzupełniająca. Dodano jeszcze dość obszerne streszczenie w języku polskim (s. 250-259) i Summary (s. 260-269).

2. Ocena metodologiczno-formalna rozprawy

Współczesna refleksja nad człowiekiem jest ciągle interesującą problematyką badawczą, zwłaszcza w jego wymiarach religijnych, etyczno-moralnych i antropologicznych. Ona zaś, w całym swym obiektywizmie, winna zawsze odwoływać się twórczo - przede wszystkim - do szeroko pojętej problematyki życia ludzkiego. Ono zaś spełnia się w zróżnicowanym bogactwie osobowym oraz wspólnotowym i społecznym. Mgr lic. A. T. Kubanowski skoncentrował się nad wyjątkowo interesującym i zarazem fundamentalnym zagadnieniem życia moralnego. To szeroko pojęte pytania o jego wartość ludzką oraz moralną. Jeszcze większa aktualność tej problematyki ujawnia się wobec faktu jego nachylenia w perspektywie życia chrześcijańskiego, a więc znaczącej populacji mieszkańców globu ziemskiego. Życie moralne chrześcijanina ukazana jest poprzez naukową analizę nauczania św. Pawła Apostoła, św. Tomasza z Akwinu, papieskiego i zróżnicowane materiały badawcze, które razem wzięte niosą w sobie znaczne bogactwo treści i form. W tym kontekście należy zauważyć, że informacje te ukazują się tutaj dość inspirujące i twórcze.

Życie moralne chrześcijanina, w wielu szczegółowych zagadnieniach odnosi się bezpośrednio do życia ludzkiego i zawsze chętnie odwołuje się także do antropologii. Zatem to twórcze wskazanie na sens rzeczywistości ziemskich nabrało dynamicznego wyrazu w niezwykle żywotnym pochyleniu się nad kwestiami dotyczącymi „conformitas Christi”. Jawi się to zwłaszcza w kontekście badań współczesnych dyskusji wokół kondycji chrześcijan i chrześcijaństwa. Dotka to również wymiarów antropologicznych, a także społecznych i osobowych chrześcijan. Z drugiej strony ponownie coraz wyraźniej dostrzega się, że odpowiedzi na pytania dotyczące „conformitas Christi” niosą sens moralny, nie tylko w wielorakich wymiarach życia człowieka wiary, ale prostu wybrzmiewają w historii zbawienia.

Warto wskazać, że najistotniejsze elementy metodologiczne i formalne rozprawy ukazano we wstępie. To wystarczający obraz badawczy. Wyakcentowano źródła. Autor pozostaje wierny tym założeniom. Natomiast trzeba zauważyć, iż jest to pierwsze w Polsce opracowanie zajmujące się tak sformułowanym tematem, zwłaszcza w perspektywie szeroko znanych badań Katedry Teologii Moralnej i Duchowości Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Praca doktorska mgra lic. Andrzeja T. Kubanowskiego oparta jest na wystarczającej bazie bibliograficznej, i składa się z trzech rodzajów publikacji: Źródła; Literatura przedmiotu; Literatura pomocnicza i uzupełniająca. To wystarczający zbiór bibliograficzny, który został wykorzystany w sposób poprawny, co pokazuje pewne umiejętności korzystania z niego w płaszczyźnie naukowo-badawczej oraz formalnej i metodologicznej.

Należy pozytywnie ocenić opracowane przez A. T. Kubanowskiego wstępy do poszczególnych rozdziałów. Są to dobre, choć bardzo schematyczne wprowadzenia w podejmowane analizy badawcze (s. 16, 57, 140-141). Natomiast są tylko szczątkowe podsumowania dwóch rozdziałów prezentowanego studium (s. 55-56, 201-202).

Wydaje się, iż Doktorant nadaje swojej rozprawie pewien walor duszpasterski oraz ewangelizacyjny, zresztą zdecydowanie w duchu chrystianologii moralnej. Ostatecznie bowiem życie chrześcijanina nie może nigdy abstrahować od realiów codziennego życia w tym życia moralnego tak osobowego jak i społecznego czy komunijnego. Wiodąca problematyka poszukiwania źródeł współczesnej chrystianologii moralnej nadaje pracy dodatkowy charakter antropologiczny i zarazem teologiczny.

Styl pisarski rozprawy doktorskiej mgra lic. Andrzeja T. Kubanowskiego jest w zasadzie rzeczowy i poprawny, a język - mimo pewnych nieporadności i wątpliwości - stosunkowo prosty i komunikatywny. Zadowolający i w miarę systematyczny jest tok prowadzonych badań naukowych. Zauważa się także pewną spójność i widoczną konsekwencję metodologiczną poszczególnych bloków tematycznych. Zdecydowanie

przeważa jednak nurt analityczny prezentowanych źródeł i literatury. W wielu partiach są to jednak mało pogłębione analizy, zwłaszcza na styku z prezentacją teoretycznych informacji z komentarzy Doktora Anielskiego do listów więziennych św. Pawła z Tarsu. Są to jednak zazwyczaj udane próby referowania poglądów z przywoływanych źródeł czy literatury.

W omawianej rozprawie doktorskiej dostrzec można wystarczającą samodzielność myślenia oraz formułowania przedstawianych propozycji analitycznych, zwłaszcza w stawianych problemach i jednocześnie własnych poszukiwaniach na nie naukowej odpowiedzi. Trzeba tutaj zwłaszcza pamiętać, że materiały źródłowe, tak biblijne jak i komentarze w znacznej liczbie odnoszą się do specyficznej tematyki opisujące życie chrześcijanina jako „conformitas Christi”. Jednak chrystianologia moralna jest to rzeczywistość dość specyficzna, m.in. z racji konotacji kulturowych, teologicznych, etyczno-moralnych czy społecznych oraz antropologicznych. Mimo to A. T. Kubanowski i w tej płaszczyźnie badawczej okazał się osobą wystarczająco przygotowaną oraz w miarę obiektywną.

Autorowi niniejszej oceny nasuwają się - w płaszczyźnie metodologicznej i formalnej - pewne wątpliwości czy pytania, które często wynikają m.in. z chęci udoskonalenia samej rozprawy. Idzie zatem o pewne, wydaje się niezbędne uwrażliwienie autora w tej właśnie płaszczyźnie. Oto niektóre z nich:

1. We wstępie autor określa podstawowe elementy tego ważnego znamienia rozprawy doktorskiej. Zatem m.in. metody badań, temat pracy oraz jej plan. Autor w różny sposób i w różnych miejscach wskazuje na podjętą tematykę badawczą i próbuje ją dookreślać (s. 10-11). Wskazanie na literaturę jest stosunkowo skromne. Natomiast interesująca jest prezentacja stanu badań, zwłaszcza w kontekście odnowy teologii moralnej, ale widzianej tylko w jednym nurcie.

2. We wstępie wskazano na źródła skrypturystyczne i zaliczono do nich m.in. komentarze do listów więziennych (s. 14-15). Natomiast w bibliografii zupełny brak oddzielnego wskazania wspomnianych listów w źródłach, a nawet listy z komentarzem - w polskim przekładzie - znalazły się w dziale „Literatura pomocnicza i uzupełniająca” (s. 246). Zatem co z Pismem św. i jego miejscem w bibliografii?

3. W większości przywołanych dokumentów kościelnych brak jednoznacznego określenia miejsca wydania (s. 233). Uderza także ich szczupłość. Nie wiadomo z jakiego polskiego tłumaczenia dokumentów Vaticanum II korzysta autor, tym bardziej, że nie wydała ich w tym języku Libreria Editrice Vaticana (s. 233).

4. Można spotkać błędy literowe w pisowniach wyrazów, tytułów czy nazw (s. 17, 41, 53, 63, 170, 227, 248). Jest to zapewne efektem zbyt wielkiego zaufania wydrukowi komputerowemu. Stosunkowo liczne są bardzo długie zdania, czasem aż do 6 czy 8 linijek (s. 8, 10, 13, 16, 63, 250). W rozprawie występują bardzo długie akapity (s. 7-8, 12-14, 23-24, 42-44, 198-200, 225-227). Ich podzielenie pozwoliłoby na lepsze wyakcentowanie prowadzonej narracji badawczej.

5. Trudno rozeznaczyć jednoznacznie kryterium stosowania w przypisach skrótów „Zob.” i „Por.” czy ich pomijania. Dziwny wydaje się skrót biblijny: „Ks. Sdz 20,40” (s. 59). W tekście winny być raczej pełne tytuły Listów św. Pawła Apostoła (s. 227).

6. Opracowanie A. MacIntyre ma polski przekład: „Dziedzictwo cnoty. Studium z teorii moralności” (PWN. Warszawa 1996) (s. 247). Przywołując w przypisie 21 na stronie 18 prof. Stanisława Witka z KUL-u wskazanym byłoby podanie jego pełnego opisu bibliograficznego. Warto zadbać o większą staranność opisu bibliograficznego przy kolejnych powoływaniach się na to samo dzieło (s. 8, 19, 35). Zwyczajna konsekwencja przyjętych zasad.

3. Ocena merytoryczna rozprawy

Niewątpliwą zasługą autora omawianego studium jest fakt, iż jako pierwszy przybliżyła, i to w formie w miarę zwartej problematykę życia moralnego chrześcijan jako „confirmatio Christi”. Uczynił to w świetle komentarzy św. Tomasza z Akwinu do listów więziennych św. Pawła Apostoła. Na podstawie tych materiałów mgr lic. A. T. Kubanowski konstruuje ważny element w miarę kompleksowej wizji podstawowych wyzwań dla rozeznania współczesnej chrystianologii moralnej. Jest to zatem jednocześnie szerokie bogactwo odniesienia do Boga, siebie samego, ludzi, Kościoła oraz świata, jako konstruktywnych elementów wpisanych w dynamikę tego przedsięwzięcia. Ta szeroka tematyka ostatecznie jednak odnosi się zawsze do życia moralnego konkretnego chrześcijanina.

Trzeba podkreślić, iż ta interdyscyplinarna i złożona wizja jednego z podstawowych znamion nauczania Kościoła i praktyki ewangelizacyjnej oraz jednocześnie jego interpretacja teologiczna i antropologiczna uwyraźniła się dość wyraźnie oraz w wystarczającym stopniu w wielu partiach prezentowanego studium doktorskiego. Autor w stopniu zadowalającym sprostała bazie źródłowej oraz okazała się dla niej dość dobrym badaczem oraz interpretatorem, a także syntetykiem.

Pan mgr lic. Andrzej Tomasz Kubanowski słusznie akcentuje, że rozeznanie nauczania o życiu moralnym chrześcijanina jako „conformitas Christi” ma szansę dalszego rozwoju i głębszego rozpoznania m.in. poprzez uwzględnienie dalszych źródeł porównawczych oraz jeszcze szerszej literatury. Przecież konkretna i praktyczna rzeczywistość tak teoretycznie i praktycznie postrzeganej współczesnej chrystianologii moralnej dotyczy konkretnych osób i zawsze spełnia się w danym miejscu i czasie, wpisana jest w pielgrzymi wyraz życia społecznego i wspólnotowego. Jednak w rozprawie chodzi przede wszystkim o podstawowe element „conformitas Christi” w świetle komentarzy św. Tomasza z Akwinu do listów więziennych św. Pawła Apostoła, a także o jego pastoralny i moralny sens. Dlatego tak ważnym jest zwrócenie uwagi na dostrzegane w tym nauczaniu źródła współczesnej chrystianologii moralnej, tak osobowym jak i społecznym w kompleksowości życia chrześcijanina.

Pytania, które odnośnie do elementów rozprawy pragnę skierować do mgra lic. Andrzeja Tomasza Kubanowskiego, wynikają z pewnych niedomówień, zwłaszcza mając na względzie fakt, iż właśnie od autora posiadającego znaczne rozeznanie można było spodziewać się pewnych dalszych owoców badawczych, choćby sygnalnie i bardziej twórczo obecnych. Takie oczekiwania uzasadnia stosunkowo jasny temat podjętych poszukiwań i analiz. Oczywiście może to być przedmiotem dalszych badań, ale nie mniej kwestie te za mało czy może niejednoznacznie wybrzmiały w studium:

1. Autor w podtytule rozprawy wskazuje na chrystianologię. Następnie w wielu miejscach stosuje różnorodną terminologię na jej określenie: „nowa dyscyplina teologiczna” (s. 38, 42, 47, 55) „szczególna dyscyplina teologiczna” (s. 47), „antropologiczna nauka” (s. 40), „dyscyplina naukowa w aspekcie ontycznym” (s. 44), „gałąź teologicznej antropologii” (s. 259), „pewien sposób refleksji” (s. 252) i wiele innych, czasem podobnych. Które z tych określeń jest najbliższe syntetycznej odpowiedzi na pytanie: Co to jest chrystianologia, a tym bardziej chrystianologia moralna?

2. W pracy przywołano analizę przybranego synostwa zwłaszcza w oparciu o List do Efezjan (s. 62-73). Czy i jak w komentarzach biblijnych św. Tomasza z Akwinu można doszukiwać się źródła czy sugestii dla koncepcji teologii moralnej wokół idei „Synowie w Synu”, wypracowanej w kręgu Akademii Alfonsjańskiej w Rzymie?

3. Można odnieść wrażenie, iż mimo znakomitych komentarzy Doktora Anielskiego do Pisma św., a zwłaszcza Listów św. Pawła Apostoła, w jego dynamice antropologicznej,

mało wybrzmiewa integralna i tożsama prawda człowieka. Pytania i wątpliwości budzi obraz jego komunijności, tak wobec Boga, jak i innych ludzi, a nawet wobec siebie samego. Czy taki jest św. Tomasz z Akwinu, znakomity antropolog?

4. Szkoda, że ciekawa treść i zarazem sugestia zawarta w przypisie 22 na stronie 18, pomijająca jednak zupełnie etykę prawosławną, nie stał się ważnym wskazaniem interpretacyjnym podjętego w rozprawie zagadnienia. Wydaje się bowiem, że mogłoby to być ważnym i bardziej twórczym przyczynkiem w debacie teologicznej, i to o zabarwieniu ekumenicznym, także z nawiązaniem do doktryny św. Tomasza z Akwinu.

Wnioski końcowe

Prezentowana rozprawa pana mgra lic. Andrzeja T. Kubanowskiego wnosi interesujący wkład w studium nad problematyką życia moralnego chrześcijanina, tak w wymiarze indywidualnym jak i wspólnotowym. Oczywiście położono tu akcent na specyfikę „conformitas Christi” w świetle komentarzy św. Tomasza z Akwinu do listów więziennych św. Pawła Apostoła. Więcej, autor doszukuje się i stara się dowieść, że w tym obrazie badawczym dochodzi się do źródeł współczesnej chrystianologii moralnej. Tak podjęta tematyka okazała się niezwykle twórcza i ma swe ostateczne podstawy źródłowe w przekazie biblijnej oraz nauczaniu Kościoła. Ważna jest także wykorzystana literatura. Natomiast dokonane analizy prezentują dobre kompetencje naukowe.

Autor rozprawy zademonstrowała dobrą kompetencję w omawianiu komentarzy biblijnych św. Tomasza z Akwinu, a jednocześnie i nakreślenie specyfiki życia moralnego chrześcijanina jako „conformitas Christi”. Spotkanie tych dwóch współbrzmiących nurtów jest ważnym elementem ich wzajemnego twórczego oddziaływania na współczesną chrystianologię moralną, która ciągle oczekuje na szerszą obecność w przekazie współczesnej teologii moralnej.

Dostrzec można, że pan A. T. Kubanowski z pełną odpowiedzialnością podjął próbę pewnej syntezy nakreślenia obrazu podstawowych elementów życia moralnego chrześcijanina jako „conformitas Christi” w świetle komentarzy św. Tomasza z Akwinu do listów więziennych św. Pawła. Trzeba podkreślić dobre wykorzystanie źródeł i literatury. Pewne pytania czy wątpliwości, wskazane przez piszącego opinię, wynikają z troski o poprawność naukową rozprawy i jej dojrzałość oraz wydoskonalenie elementów naukowo-badawczych w dalszej drodze rozwoju naukowego.

Można zatem stwierdzić, że rozprawa doktorska pana mgra lic. Andrzeja Tomasza Kubanowskiego posiada kwalifikacje oraz wypełnia stanowione przepisami warunki, aby uznać ją za spełniającą wymogi i przedstawić do dopuszczenia Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

+ *Andrzej F. Dziuba*

bp prof. dr hab. Andrzej Franciszek Dziuba

Łowicz, dnia 24 listopada 2017 roku